

доповідей. – Херсон : Айлант, 2005. – С. 84 – 85.

10. Ундозерова А. Н. Динамика идей использования компьютерного обучения в российском образовании. [Электронный ресурс] / А. Н. Ундозерова // Письма в Emissia. Offline : электронный научно-педагогический журнал. – 2007. – Режим доступа до журн. : <http://www.emissia.org/offline/2007/1167.htm>.

11. Ундозерова А. Н. Развитие идей компьютерного обучения в отечественной педагогике второй половины XX – начала XXI века : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук. / ГОУ ВПО “Поморский государственный университет” – Петрозаводск, 2007. – 21 с.

12. Ширшов Е. В. Развитие идей компьютерного обучения. История и современность : монография / Е. В. Ширшов, Т. С. Буторина, А. Н. Ундозерова. – Архангельск : Изд-во Арханг. гос. техн. ун-та, 2007. – 307 с.

УДК 371.132

Г.І. Лемко

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДЛЯ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ШКІЛ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ (1919–1939 РР.)

У статті розглянуто дидактичний аспект підготовки майбутніх учителів для української початкової школи західного регіону міжвоєнного періоду, яких готували учительські семінарії, учительські курси, педагогічні ліцеї, педагогії та педагогічні академії.

В статье рассмотрен дидактический аспект подготовки будущих учителей для украинской начальной школы западного региона межвоенного периода, которых готовили учительские семинарии, учительские курсы, педагогические лицеи, педагогии и педагогические академии.

In the article the didactics aspect of preparation of future teachers is exposed for Ukrainian initial school of western region of intermilitary period, which was prepared by teaching seminaries, teaching courses, pedagogical lyceums, pedagogii and pedagogical academies.

Постановка проблеми. Провідну роль у процесі засвоєння знань відіграє учитель – людина, “заглиблена” у свою професію, яка володіє майстерністю передачі знань дітям, уміє багато, повно і красиво викласти навчальний матеріал. Від учителя початкових класів чи не в першу чергу залежить майбутнє людини, майбутнє нації.

Українське народне учительство міжвоєнної доби мало стати провідником не лише дітей і молоді, але й усього народу. Як зазначала посол до варшавського сейму М. Рудницька, учителем українських дітей в умовах чужодержавного панування мусить бути українець, – це писане й неписане право батьків, українських громад, цілого українського народу [6, 265].

Ефективність навчально-виховного процесу та його національна спрямованість у народних школах західноукраїнського регіону значно залежала

від підготовки вчителів-українців. Крім того, увага до підготовки цієї категорії вчителів була викликана ще й тим, що українські діти, які бажали стати педагогами, могли навчатися переважно лише в закладах з підготовки вчителів для народних шкіл, вищі навчальні заклади для них були практично недоступні.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема підготовки вчителів для початкових класів народних шкіл Західної України (1919–1939 рр.) висвітлена у працях таких педагогів: М. Барна вивчала історію виникнення та розвитку навчальних закладів, що здійснювали підготовку вчителів різного рівня кваліфікації у Східній Галичині; значний внесок у розроблення цього питання зробив О. Вишневський; проблемам історії учительського руху в Західній Україні присвячені праці Д. Герцюка; Т. Завгородня проаналізувала стан, систему, зміст і методи підготовки вчителів Галичини для української народної школи у міжвоєнний період; у дослідженні В. Кеміня розкрито питання становлення і розвитку системи підготовки вчителів у Чехословаччині (1918 – 1990 рр.); зміст освіти у галицьких класичних гімназіях ґрунтовно розкрила І. Курляк; загальні аспекти цієї проблеми досліджував Б. Ступарик.

Мета статті – охарактеризувати мережу закладів педагогічної освіти вчителів українських народних шкіл Західної України міжвоєнної доби та проаналізувати дидактичний аспект їх підготовки.

Виклад основного матеріалу. Проблема підготовки вчителів для народних шкіл національних меншин у 1919 – 1939 рр. була не лише актуальною, але й складною, бо уряди держав, до складу яких після розвалу Австро-Угорської імперії увійшли західноукраїнські землі, не сприяли її розв'язанню.

Нагальна потреба у підготовці вчительських кадрів була зумовлена їх нестачею. Так, у 20-ті роки ХХ ст. на одного працюючого вчителя припадало понад 50 учнів, при чому ця цифра не тільки не зменшувалась, а навпаки, постійно зростала. А в подальшому ці співвідношення зростають. Наприклад, у 1937/38 н. р. школи настільки були переповнені, що на одного вчителя припадав 61 учень [7, 233]. Особливо гостро ця проблема проявлялась у сільській місцевості. Д. Великанович, виступаючи із промовою на бюджетній комісії Сейму, зазначав: “в той час, коли міста мають по 8 і більше учительських сил по школах, на які призначено по 50 учнів на вчителя, то по селах маємо пересічно одного або двох вчителів, на яких випадає найменше по 70 учнів” [8, 4].

Усвідомлення визначальної ролі вчителя в історичних умовах міжвоєнної

добу віддзеркалено в подальшому розвитку мережі закладів педагогічної освіти, що репрезентували учительські семінарії (на початку 30-х рр. ХХ ст. у Галичині діяло 25 приватних і 18 державних); державні та приватні семінарійні курси (у Львові – 2, Станіславі – 1, Тернополі – 1). Поступово замість учительських семінарій, які існували тривалий час, із середини 30-х рр. ХХ ст. у зв'язку з реформою освіти 1932 р. у Галичині провідну роль відігравали педагогічні ліцеї (10) та педагогії (1), що було певним поступом у становленні вищої педагогічної освіти.

На території Волині, яка теж була під владою Польщі, у 20-х рр. ХХ ст. діяли лише 4 учительських семінарій, з яких 2 – приватні. Польський уряд не сприяв належній підготовці українських учителів і на цих етнічних українських землях.

Ще гіршим були результати 20-річного панування боярської Румунії в Буковині. Архівні джерела засвідчують, що до початку румунської окупації підготовка майбутніх учителів для українських народних шкіл цього краю в основному відповідала потребам розвитку українського народного шкільництва. Уже у 1922 р. було взагалі закрито чоловічу вчительську семінарію, що існувала у Чернівцях із 1871 р. Такою ж сумною була доля приватної вчительської семінарії для дівчат, яка була закрита 26 вересня 1921 р.

У значно кращому становищі порівняно з Буковиною перебувала у міжвоєнну добу підготовка вчителів українських народних шкіл на Закарпатті. У 1921 – 1922 н. р. тут діяли 3 учительські семінарії, в яких українська молодь навчалася рідною мовою: державна в Мукачево та приватні греко-католицькі (чоловіча й жіноча) учительські семінарії в Ужгороді. У 1938 р. у Закарпатті вже існувало 5 учительських семінарій: 4 з українською мовою навчання і 1 – з чеською. Учительські семінарії на Закарпатті не задовільняли вимогам до підготовки вчителів, потребували вдосконалення навчально-виховного процесу. Підтвердженням цього є відомості про те, що вже у 20-х рр. ХХ ст. пропонувалося готувати вчителів у педагогічних академіях, тобто в навчальних закладах вищого освітнього рівня. А. Волошин писав, що “чотыроклассовъ семинарії осталися бы до того часу, пока педагогична академія не знала бы давати нашимъ школамъ достаточно учительвъ” [2, 83].

У міжвоєнну добу на західноукраїнських землях, які входили до складу різних держав, відбувалися зміни у структурі навчальних закладів із підготовки вчителів народних шкіл, що зумовлювали зміни навчальних планів, програм,

вимог до підготовки нових підручників і посібників, тобто відбувалась еволюція змісту педагогічної освіти.

Як відомо, навчання в учительських семінаріях галицького краю тривало п'ять років: із них перші три відводилися для загальноосвітньої підготовки, а два останні – для професійної. Головними навчальними дисциплінами були релігія, польська мова і література, іноземна мова, історія, наука про сучасну Польщу з наукою господарювання, географія з геологією і космографією, математика з кресленням, фізика, хімія з мінералогією, біологія (ботаніка і зоологія) з анатомією, городництво з бджільництвом, малювання, музика і співи, тілесні вправи з іграми й забавами, ручні роботи, каліграфія, психологія і логіка, педагогіка (в курсі якої були також питання з дидактики, історії педагогіки, організації шкільництва і вивчення шкільної документації, спеціальні методики та шкільна практика) [10, 32 – 33].

Крім цих обов'язкових предметів, нормативні документи Польщі щодо освіти дозволяли вивчати ще так звані “надобов'язкові”, тобто майбутні вчителі обирали додатковий предмет за бажанням. Для запровадження такого навчального предмета в плани семінарії потрібен був дозвіл Міністерства освіти і віросповідань Польщі.

Важливою базою для набуття навичок самостійної педагогічної праці була практика, передбачена навчальними планами в останній рік навчання. Її мета – “знайомство з виховательською працею і дидактичною працею вчителя, а також з організацією школи” [9, 60].

Із переліку навчальних дисциплін випливає, що в учительських семінаріях приділялася увага загальноосвітній, психолого-педагогічній, методичній і мистецькій підготовкам. Це свідчить, що майбутні вчителі діставали усебічний розвиток, адже вчитель насамперед є творцем нової людини.

Вивчення навчальних планів однорічних учительських курсів засвідчує, що в них переважали предмети педагогічного та мистецько-технічного циклів. При цьому фахові дисципліни займали 58%. Цей навчальний план передбачав також вивчення методики позашкільної освіти, що було новим порівняно з навчальними планами вчительських семінарій.

Навчальні плани дворічних приватних і державних учительських курсів включали вивчення таких предметів: релігія; українська й польська мови; історія; географія з космографією; математика; фізика з хімією і мінерологією; біологія; гігієна; рисунки; музика і спів; руханка; ручні роботи; педагогічні

предмети – а) психологія, педагогіка, педологія і історія педагогіки; б) методика елементарного навчання і практичні вправи; надобов'язковий предмет – німецька мова [4, 72]. Однак, як уже зазначалося, навчальні заклади цього типу через короткотривалий термін функціонування не могли як слід реалізувати ні теоретичну, ні практичну частини навчального плану.

Як доводять матеріали дослідження, значно глибшим був зміст навчання в педагогічних ліцеях. Уже на першому році навчання тут вивчали предмети (у дужках зазначено кількість годин на тиждень): релігію (2), польську мову (3), історію (2), математику (3), фізику і хімію (3), іноземну мову (2), психологію (3), проблеми життя сучасного і пізнання середовища (3), рисунки (3), спів (3), фізичне виховання (2), військову підготовку (2), спортивну підготовку (2). Доцільно зазначити, що в цьому переліку предметів відсутня українська мова. Це свідчило про подальше зростання асиміляторських тенденцій в освітній політиці Польщі, яка ігнорувала потреби національних меншин.

Ще яскравіше ці відмінності простежуються в навчальних планах дворічних педагогій. Навчальні плани цих закладів здійснювали і загальноосвітню, і професійну підготовку. У навчальному плані педагогії передбачалися загальноосвітні, мистецько-технічні та психолого-педагогічні дисципліни. Нововеденням були предмети: філософія, соціологія, геологія, біологія виховання, педагогічна психологія. Порівняно з учительськими семінаріями і педагогічними ліцеями педагогія здійснювала більш ґрунтовну професійну підготовку. На вивчення психолого-педагогічних дисциплін тут відводилося 36% навчального часу. Сучасні дослідники вважають, що педагогія, яка прийшла на зміну вчительським семінаріям, була “навчальним закладом вищого типу” [1, 40]. Проте в Галичині досліджуваного періоду діяв лише один навчальний заклад цього типу, практично недоступний для українців.

Архівні дані підтверджують, що навчальні плани вчительських семінарій Волині були аналогічними до тих, що використовувалися в інших краях Речі Посполитої [3, 1].

У вчительських семінаріях Буковини більше уваги приділялося загальноосвітній підготовці, ніж професійній. На вивчення педагогічних предметів у ньому припадало 13% (аналогічним був цей показник і у вчительських семінаріях Галичини початку 20-х рр. ХХ ст.), на вивчення мистецько-технічних предметів – 18%. Надобов'язковим предметом у цій

семінарії була лише гра на скрипці [5, 175].

На Закарпатті, на відміну від Буковини, навчальні плани педагогічних закладів із підготовки вчителів для народних шкіл у міжвоєнну добу відчутно були вдосконалені. Це відобразилося у структурних змінах, у збільшенні кількості навчальних предметів. Як уже зазначалося, протягом 1919 – 1939 рр. на Закарпатті діяли 3 учительські семінарії. Проаналізувавши навчальний план Ужгородської греко-католицької жіночої вчительської семінарії на 1922/23 н. р., можна зробити висновок про те, що на предмети педагогічного характеру відводилося лише 11%, тобто менше на 2%, ніж у тогочасних учительських семінаріях Галичини та Буковини. Водночас 25% навчального часу припадало на вивчення різних мов, що сприяло всебічній загальноосвітній підготовці учнів.

У 1926/27 н. р. у навчальному плані цієї ж семінарії на вивчення дисциплін педагогічного циклу було відведено ще менше часу – 10%. Отже, за п'ять років свого функціонування Ужгородська греко-католицька жіноча вчительська семінарія не збільшила, а навіть знизила кількість годин на професійну підготовку майбутніх учителів.

Це й зумовило появу нового типу навчальних закладів із підготовки вчителів з відповідними змінами в навчальних планах. Аналіз навчального плану педагогічних академій засвідчує, що одним із важливих предметів тут була філософія. Це пояснювалося тим, що перед учителем ставилося завдання – дати дітям основи філософського світобачення.

Історія педагогіки, народна педагогіка, література та психологія викладалися в педагогічних академіях у значно ширшому обсязі, ніж у вчительських семінаріях. Вивчення цих предметів відбувалося на високому науковому рівні, більш доступному учням-випускникам гімназій, ніж реальних шкіл.

Одне із провідних місць у навчальному плані педагогічних академій посідала граматики. Це пояснюється в основному тим, що випускники середніх шкіл не отримували потрібного обсягу знань із цього предмета. Варто зауважити, що студентам, які під час навчання в середніх школах вивчали граматику інших мов, значно легше давалося вивчення рідної мови.

Аналіз джерельної бази дозволяє стверджувати, що в навчально-виховному процесі педагогічних академій одне з важливих місць посідала методика викладання предметів художньо-естетичного циклу, насамперед музики. Під час прийому на навчання в педагогічні академії віддавалася

перевага музично освіченій молоді. Проте, враховуючи, що більша її частина не мала музичної підготовки, потрібної для майбутньої діяльності, під час навчання в академії створювалися умови для опанування гри на скрипці, оволодіння навичками співу, основами музики. Було запроваджено для майбутніх учителів і такі обов'язкові навчальні предмети, як методика малювання, оскільки його викладають у початковій школі, методика трудового навчання (окремо для дівчат і хлопців, що передбачало його диференціацію).

Крім теоретичного навчання, значна увага в підготовці вчителів народних шкіл приділялася залученню студентів до практичної діяльності. Більш суттєву практичну підготовку їм давала практика (6 год. на півріччя) у горожанських школах, які були вищим рівнем початкової освіти. Аналіз навчальних планів педагогічних академій переконує, що під час практики студенти мали змогу краще пізнати дитячу душу, сформувати навички самостійної вчительської праці. Це, у свою чергу, сприяло становленню громадянської позиції майбутніх учителів.

Заслуговує на увагу той факт, що педагогічній академії дозволялися інваріанти в навчальному плані відповідно до специфіки кожної місцевості, регіональних особливостей.

Порівняння навчальних планів педагогій Галичини і педагогічних академій Закарпаття дає підстави для таких висновків: у педагогіях більше уваги приділялося вивченню загальноосвітніх предметів: фізики, математики, хімії, геології та ін. У педагогічних академіях такі дисципліни не передбачалися, натомість там вивчалися “вправи семінарійні з психології, педагогії, загальної педагогіки і дидактики, історії педагогіки”, а також передбачалося “виховання відхилиних дітей” (чи не єдиний показник уваги до дітей з певними вадами), гра на скрипці тощо, чого не було в педагогіях. Отже, предмети психолого-педагогічного циклу в академіях були репрезентовані дещо ширше.

Висновки. Еволюція навчальних планів педагогічних навчальних закладів відбувалася в напрямку розширення змісту загальноосвітньої підготовки, посилення уваги до предметів професійного спрямування та забезпечення високого рівня їх засвоєння.

Окремі позитивні аспекти тогочасної педагогічної освіти можна творчо використовувати в сучасній практиці навчання і виховання студентів педагогічних навчальних закладів освіти різних рівнів акредитації.

Отже, міжвоєнний період на західноукраїнських землях відзначався не лише розвитком мережі педагогічних закладів, що готували майбутніх учителів

початкових шкіл, але й удосконаленням змісту їх підготовки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барна М. Розвиток педагогічної освіти в Галичині (1772 – 1939 рр.) / М. Барна // Рідна школа. – 1998. – № 7 – 8. – С. 33 – 48.
2. Волошин А. Педагогічна академія / А. Волошин // Учитель. – 1921. – Число 6. – С. 81 – 83.
3. Державний Архів Волинської області, Ф. 71, оп. 1, спр. 533 (Свідетельство об образовании Вольковской Любви). – 1 арк.
4. Державний Архів Івано-Франківської області, Ф. 303, оп. 1, спр. 5 (Журнал оценок учащихся 1–5 курсов и протоколы экзаменов на диплом за 1924/25 учебный год). – 113 арк.
5. Державний Архів Чернівецької області, Ф. 213 (Окружной школьный инспекторат Буковины г. Черновцы 1918 – 1940), оп. 1 (1918 – 1924 гг.), спр. 2 (Свидетельства выпускников женской учительской семинарии общества “Українська школа” г. Черновцы). – 178 арк.
6. За українську школу і українського вчителя // Рідна школа. – 1932. – Ч. 19 – 20. – С. 265 – 267.
7. Народне шкільництво в Галичині в числах статистики // Рідна школа. – 1938. – Ч. 22. – С. 233.
8. Українське шкільництво в цифрах // Діло. – 1934. – С. 4.
9. Центральний Державний Історичний архів України у м. Львові, Ф. 179, оп. 3, спр. 1505 (Справа про діяльність державного педагогічного лицюу у м. Львові). – 79 арк.
10. Dziennik urzędowy Wyznan Religijnych i Oswiecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1919. – S. 32 – 33.

УДК 316.62-053.6+37.064.1+37(09)

С.Л. Маховська

Слов'янський державний педагогічний університет

КОЛО ПИТАНЬ З ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПІДЛІТКОВИХ ДЕВІАЦІЙ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті проаналізовано проблему попередження підліткових девіацій в історико-педагогічній літературі; обґрунтовано необхідність взаємодії школи та сім'ї під час навчально-виховного процесу як визначальної умови запобігання відхиленням у поведінці школярів; досліджено ключові аспекти функціонування зазначених інститутів суспільства в різні історичні епохи; визначено основні напрями комплексної взаємодії школи та сім'ї.

В статье проанализирована проблема предупреждения подростковых девиаций в историко-педагогической литературе; обоснована необходимость взаимодействия школы и семьи в ходе учебно-воспитательного процесса как определяющего фактора предупреждения отклонений в поведении школьников; исследованы ключевые аспекты функционирования указанных общественных институтов в разные исторические эпохи; определены основные направления комплексного взаимодействия школы и семьи.

The aim of the research is to analyze the problem of prevention of juvenile deviations in the historic-pedagogical literature, to demonstrate of the necessity of school-family interaction in the educational process as a main factor of prevention of appearance of difficult-for-upbringing children; to research the main characteristics of function of this public institutes in the different historical epochs; to determine the fundamental directions of complex school-family interaction.